

IV. Nekrologi

WŁADYSŁAW RUSIŃSKI (1911 - 1986)

W dniu 17 sierpnia 1986 r. zmarł w wieku 75 lat profesor zwyczajny dr hab. Władysław Rusiński, jeden z najwybitniejszych historyków gospodarczych w Polsce. Był uczonym wielkiej miary i ogromnej wiedzy, niestrudzonym badaczem i niezrównanym pedagogiem, wychowawcą i przyjacielem studiującej młodzieży i młodych pracowników nauki. Całe swe aktywne życie poświęcił wybranej dyscyplinie naukowej. Uczeń prof. J. Rutkowskiego twórczo rozwijał osiągnięcia poznańskiej szkoły historycznogospodarczej. Należał do tych, którzy mając za sobą ogromny dorobek naukowy, osiągnąwszy zdolność teoretycznego i syntetycznego myślenia, w dalszym ciągu z równą uwagą traktowali zarówno prace teoretyczne, jak i pracochłonne badania źródłowe.

Urodził się 24 marca 1911 r. w Nowej Wsi w dawnym powiecie żnińskim w wielodzietnej rodzinie robotniczej. Po ukończeniu dwuklasowej szkoły powszechnej uczył się w sześcioklasowej szkole wydziałowej w Inowrocławiu. Mając 17 lat rozpoczął praktykę zawodową w Banku Ludowym w Pakości i przygotowywał się do egzaminów dojrzałości. Po utracie pracy w 1932 r. przeniósł się do Poznania. Tu też, mimo trudnych warunków materialnych, nie zaniechał samokształcenia i dzięki olbrzymiemu uporowi i wyjątkowym zdolnościom uzyskał w 1933 r. maturę. W tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego utrzymując się dalej z własnej pracy. W czasie studiów swoje zainteresowania skupił szczególnie na problematyce historycznogospodarczej. Uczęszczał na proseminaria, a później seminaria jednego z najwybitniejszych wówczas historyków gospodarczych w Polsce prof. Jana Rutkowskiego. Pod kierunkiem tego wybitnego uczonego podjął pierwsze badania naukowe i napisał pracę maderską o strukturze społecznej i zawodowej ludności Prus Królewskich drukowaną w Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych. Po ukończeniu studiów w roku 1937 rozpoczął pracę w Zakładzie Historii Gospodarczej w charakterze asystenta-wolontariusza.

W bardzo krótkim czasie przygotował rozprawę doktorską nt. „Osady tzw. Olędrow w dawnym województwie poznańskim” i w maju 1939 r. uzyskał stopień naukowy doktora nauk ekonomiczno-politycznych. Na czas pisania pracy doktorskiej, dzięki staraniom prof. J. Rutkowskiego, uzyskał stypendium doktorskie z Poznańskiego Wydziału Samorządowego. Pracę ukończył w roku 1938 i wydawnictwo Polskiej Akademii Umiejętności rozpoczęło jej druk w roku 1939, dokończony dopiero po wojnie w 1947 r.

Już pierwsze publikacje poświęcone osadnictwu i przeobrażeniom struktury społeczno-zawodowej ludności wiejskiej w Polsce zwróciły uwagę na młodego badacza. Do problematyki tej jeszcze będzie wracał, jakkolwiek zakres jego badań stale się rozszerzał. Dalszy tok pracy naukowej przerwała niestety II wojna światowa i okupacja hitlerowska. W czasie okupacji dr Władysław Rusiński podzielił los in-

teligencji polskiej i nie miał oczywiście możliwości kontynuowania badań naukowych.

Po zakończeniu działań wojennych nawiązał ponownie kontakt z prof. J. Rutkowskim i w 1945 r. podjął pracę naukowo-dydaktyczną przy Seminarium Historii i Dawnego Prawa na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego, najpierw na stanowisku starszego asystenta, a później adiunkta przy Katedrze II Prawa Polskiego i w Zespólonej Katedrze Historii Państwa i Prawa Polskiego. Od roku 1947 prowadził już wykłady z historii ruchów i idei społecznych, a od roku akademickiego 1949/50 z historii gospodarczej. Utrzymując ścisły kontakt z prof. Rutkowskim podjął w ramach kierowanych przez niego studiów nad dziejami gospodarczymi okupacji niemieckiej badania położenia robotników polskich w czasie II wojny światowej na terenach Rzeszy i obszarów wcielonych. Wyniki pierwszej części badań opublikowane w roku 1949 stały się podstawą habilitacji na Uniwersytecie Poznańskim w czerwcu tego samego roku.

Był to w ogóle okres bardzo intensywnej pracy W. Rusińskiego. Część druga tej pracy ukazana się wprawdzie dopiero w 1955 r., ale wcześniej, do końca roku 1949, opublikował prace o tkactwie lnianym na Śląsku do roku 1850 i inne dotyczące wsi na Pomorzu Zachodnim, autochtonów, ziem odzyskanych, rolnictwa Pomorza Zachodniego i ucieczki Niemców ze wschodniej prowincji Rzeszy przed 1939 r. Jednocześnie realizując potrzeby odbudowującego się kraju, łączenia ziem odzyskanych z resztą ziem polskich, działał jako członek Sekcji Onomastycznej Instytutu Zachodniego w Poznaniu, a potem członek Komisji Ustaleń Nazw Miejscowości, powołanej przez Ministerstwo Ziem Odzyskanych do rekonstrukcji nazw historycznych miejscowości. Był też w tym czasie członkiem Komisji Atlasu Historycznego Polski. Wyrazem rosnącego już szerszego uznania Jego osiągnięć naukowych było powołanie W. Rusińskiego na członka Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności.

Jako adiunkt habilitowany pracował do stycznia 1952 r., kiedy to został zatwierdzony na stanowisku docenta historii gospodarczej. Od tego czasu już bardzo szybko wspina się po szczeblach uniwersyteckiej kariery naukowej. W 1952 r. powołany został na zastępcę profesora, następnie profesora nadzwyczajnego (1954), a w niecałe cztery lata później (1958 r.) profesora zwyczajnego. W latach 1954-1957 kierował Zakładem Historii Gospodarczej przy Katedrze Historii Polski, a od września 1957 do 1962 r. Katedrą Historii Gospodarczej. Równocześnie do grudnia 1959 r. był też kierownikiem studiów eksternistycznych na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Poznańskiego.

Od roku 1948 Zmarły związany był z Akademią Ekonomiczną. Wówczas to obok zajęć na Uniwersytecie podjął wykłady z historii gospodarczej w ówczesnej Akademii Handlowej. Od tego czasu kontakty Profesora z tą uczelnią pogłębiały się, a na początku lat sześćdziesiątych (kwiecień 1962 r.) w wyniku likwidacji w uczelniach tzw. dwuetatowości samodzielnych pracowników nauki pozostał wyłącznie na etacie tej uczelni.

Profesor W. Rusiński położył wielkie zasługi dla Akademii Ekonomicznej. Przyczynił się do jej rozwoju, wzrostu autorytetu i poziomu działalności naukowo-dydaktycznej. Kiedy Akademia Handlowa przekształcona została w 1950 r. w Państwową Wyższą Szkołę Ekonomiczną, rozszerzały się jej zadania, struktura organizacyjna, powstawały nowe wydziały. Wówczas też utworzono nową Katedrę Ekonomii Politycznej. Na pierwszego jej kierownika oraz kierownika Zakładu Historii Gospodarczej powołano prof. W. Rusińskiego. Kierownikiem Zakładu, a od 1957 r. powstającej z Jego inicjatywy Katedry Historii Gospodarczej, pozostał do końca lat sześćdziesiątych, kiedy to w poszukiwaniu w uczelniach optymalnej struktury organizacyjnej dla działalności naukowej utworzono instytuty naukowe. Profesor Rusiński został wówczas zastępcą dyrektora ds. nauki w Instytucie Ekonomii Politycznej

i kierownikiem Zakładu Historii Gospodarczej. Funkcje te pełnił do roku 1981, tj. do czasu przejścia na emeryturę.

Wysoki autorytet naukowy, niezmiennie zaangażowanie w pracę Uczelni przyniosły Profesorowi uznanie, godności, zaszczyty, ale także przysparzały nowych obowiązków. Nigdy się od nich nie uchylał. Toteż był aktywnym członkiem Rady Wydziału, wielokrotnym i długoletnim członkiem Senatu, członkiem i przewodniczącym różnych komisji wydziałowych i senackich. W latach 1958-1961 piastował funkcję dziekana Wydziału Ogólnoekonomicznego, a od 1962 do 1965 r. zaszczytną godność rektora Wyższej Szkoły Ekonomicznej. Za czasów Jego kadencji rektorskiej uczelnia ta uzyskała ważne dla kształcenia pracowników naukowych prawo habilitacji na Wydziale Ogólnoekonomicznym. Na wszystkich stanowiskach zajmowanych w Uczelni prof. W. Rusiński dał się poznać jako wytrawny organizator oraz inicjator wielu cennych przedsięwzięć organizacyjnych i naukowo-dydaktycznych.

Nie szczędził też Zmarły swoich sił dla działalności pozauczelnianej. Powoływany był w skład Rady Naukowej Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, Rady Naukowej Spółdzielczego Instytutu Badawczego, Państwowej Rady Archiwalnej i Kuratorium Instytutu Zachodniego. Najdłużej i bardzo aktywnie działał w Wydziale Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, którego był członkiem rzeczywistym; przez wiele lat przewodniczył Komisji Historycznej PTPN. Był również członkiem innych towarzystw naukowych: Polskiego Towarzystwa Historycznego, Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego oraz Towarzystwa Miłośników m. Kalisza.

Dużą troskę przejawiał w zakresie popularyzacji wiedzy historyczno-gospodarczej. Ogromne zasługi położył dla rozwoju Roczników Społecznych i Gospodarczych, założonych w 1932 r. przez Franciszka Bujaka i Jana Rutkowskiego; od 1947 r. był sekretarzem, a od 1953 r. redaktorem Roczników. Pismo to pod Jego wymagającą, inspirującą i kompetentną redakcją utrzymywało wysoką rangę naukową nadaną mu przez założycieli, integrowało środowisko historyków gospodarczych w kraju, przyczyniało się do propagowania osiągnięć polskiej nauki historyczno-gospodarczej w świecie. Roczniki Społecznych i Gospodarczych otwierały łamy dla młodych polskich historyków gospodarczych, drukowali w nim swe prace także badacze z innych krajów. W roku 1967 W. Rusiński zainicjował wydawanie Rocznika Kaliskiego i był jego redaktorem do roku 1984, a następnie przewodniczącym komitetu redakcyjnego. Rocznik Kaliski pobudzał środowisko oświatowo-kulturalne, przyciągał do problematyki kaliskiej historyków i badaczy z innych terenów, przyczynił się wybitnie do lepszego poznania dziejów tej ziemi.

Twórczość naukowa Profesora dotyczy ogólnie rzecz biorąc historii gospodarczej Polski i Europy od XVI wieku do czasów najnowszych. W zakres badań z tego okresu wchodzi zagadnienia istotne dla dziejów gospodarczych, rzadko dotychczas podejmowane. Pozostawił po sobie ponad 260 publikacji w języku polskim i w językach obcych, w tym 23 prace zwarte i prawie 100 artykułów naukowych. Są to zarówno publikacje z zakresu metodologii, jak i popularnonaukowe. W krótkim wspomnieniu nie sposób ich wszystkich omówić. Można najwyżej ogólnie scharakteryzować zawartą w nich problematykę. Niektóre prace z wczesnego okresu twórczości zostały już wspomniane.

Na czoło zainteresowań naukowych Profesora zdecydowanie wysunęła się problematyka ekonomiczno-społeczna epoki feudalnej, ściślej nowożytnego jej okresu. Wypełnia ona prawie dwie trzecie całego dorobku. Można tu wyodrębnić kilka nurtów, zającebiających się zresztą i uzupełniających. Znaczna część prac dotyczy istoty oraz funkcjonowania ekonomiki feudalnej w okresie istnienia gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, genezy i dróg rozwojowych folwarku pańszczyźnianego w Polsce na tle europejskim, inne — kryzysu tego systemu, jego zasięgu i zróżnicowania regionalnego.

Wiele artykułów i studiów poświęcił W. Rusiński problematyce struktury agrarnej Polski i Europy głównie środkowo-wschodniej w okresie późnego feudalizmu, struktury użytkowania ziemi w relacji wieś—folwark. Kilka rozpraw omawia pustki, ich chronologię, mechanizm powstawania i rozmiary, ukazuje je na tle porównawczym. Niemniej istotne są badania zasięgu i rozmiarów rugów chłopskich w Polsce i Europie. Kolejnym, nieco węższym nurtem zainteresowań Zmarłego, przynoszącym jednak ważne ustalenia z dziedziny handlu, były sprawy rynku lokalnego, wewnętrznego i zagranicznego w okresie późnego feudalizmu. Zabierał też prof. Rusiński głos w dyskusji na temat modelu gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej, formułował nowe tezy i wnioski badawcze, przyczyniając się do rozwoju badań nad teorią ustroju feudalnego.

Uzupełnieniem tej grupy prac są wzorowo opracowane wydawnictwa źródłowe. Wymienić tu trzeba, oprócz drobniejszych tekstów, jak inwentarze majątkowe mieszkańców Kalisza z XVIII wieku, ceny w Kaliszu w XVI wieku, przede wszystkim kompletną serię inwentarzy dóbr szlacheckich powiatu kaliskiego z XVI-XVIII w. oraz inwentarze i lustracje dóbr królewskich dawnego powiatu kaliskiego z drugiej połowy XVI w.

Dalsze publikacje dotyczą XIX i XX w. Z tego okresu zainteresowanie Profesora wzbudziły warunki działania spółdzielczości polskiej w czasie zaborów, jak i jej rozwój w Polsce odrodzonej. Rezultatem tych dociekań, oprócz opracowań o skromniejszym rozmiarze, był przede wszystkim obszerny tom po raz pierwszy tak wszechstronnie ujętej historii ruchu spółdzielczego 1919-1939.

Mówiąc o okresie dwudziestolecia międzywojennego trzeba dodać, iż Władysław Rusiński podjął dyskusję na temat rozwoju gospodarki tego okresu. Przyjmując nowe założenia metodyczne sformułował oryginalne wnioski naukowe, inspirujące przewartościowanie istniejących dotychczas w literaturze naukowej poglądów dotyczących industrializacji i w ogóle postępu gospodarczego w Polsce międzywojennej.

Profesor Władysław Rusiński szczególnie doceniał badania regionalne. Wiele publikacji, w tym prace zbiorowe, które inicjował i redagował, poświęcił gospodarce Wielkopolski, Kalisza i Ziemi Kaliskiej. Na temat badań regionalnych wypowiadał się wielokrotnie. O roli badań regionalnych w polskiej historiografii mówił też w referacie na ostatnim (w roku 1984) XIII Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich.

Niektóre ze swych prac i studiów referował na konferencjach naukowych w kraju i za granicą, np. na VI Kongresie Historyków w Kopenhadze. W ogóle utrzymywał dość liczne kontakty naukowe z uczonymi z różnych krajów, chociaż za granicę wyjeżdżał dość rzadko.

Dorobek naukowy Profesora cechuje rozległość zainteresowań, a zarazem specjalizacja badawcza oraz nowatorstwo metodyczne. W swych studiach w pełni udokumentowanych, opartych na bogatych archiwaliach, krytyczny, wykorzystujący najnowsze osiągnięcia nauki, zmierzał zawsze do prawdy i do uzyskania możliwie najwyższego stopnia obiektywności badania. Przy tym, co trzeba dodać, pisał stylem zwięzłym, ale językiem żywym i komunikatywnym. Odnosi się to także do publikacji dydaktycznych, które w twórczości Zmarłego zajmowały poczesne miejsce. Zapoczątkowało je opracowanie w latach pięćdziesiątych stosunków gospodarczych w Polsce w okresie Oświecenia i na ziemiach polskich pod zaborami do roku 1795 dla wydanego zbiorowo uniwersyteckiego podręcznika historii Polski. Szeroko zakrojone badania własne, głęboka erudycja, duże doświadczenie dydaktyczne pozwoliły Profesorowi na przygotowanie najpierw skryptów, a następnie podręcznika pt. *Rozwój gospodarczy ziem polskich*, przeznaczonego dla studentów uczelni ekonomicznych, ujmującego całość ziem polskich do roku 1945, wyczerpującego, o jednolitej, przejrzystej koncepcji, uwzględniającej najnowsze zasady periodyzacji i najnowszy stan wiedzy. Dwa kolejne wydania tego podręcznika uzupełniane zawsze były o najnowsze badania historycznogospodarcze.

Drugim obszernym podręcznikiem jest *Historia gospodarcza powszechna — czasy nowożytne i najnowsze*. To dzieło, podobnie jak i poprzednie, jest oryginalnym osiągnięciem Autora. Dokumentuje nie tylko ogromną wiedzę, ale również potrzebne w takim przedsięwzięciu zdolności syntezy. Oba podręczniki spełniały w najwyższym stopniu warunki stawiane podręcznikom akademickim, stwarzały słuchaczom wyższych uczelni możliwość poszerzonych studiów z historii gospodarczej i popularyzowały wiedzę historyczną wśród szerszych rzesz czytelników.

Reagując na zapotrzebowanie młodzieży akademickiej na pomoce dydaktyczne dostosowane do programu zajęć w uczelniach ekonomicznych, wrócił Profesor do najwcześniejszej koncepcji przedstawiania dziejów gospodarczych Polski w ściślejszym powiązaniu z rozwojem gospodarczym świata. Opracował kolejny skrypt — *Zarys historii gospodarczej Polski na tle dziejów gospodarczych powszechnych*, wydany dwukrotnie w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, a ostatnio (w roku 1986) w postaci uzupełnionej i rozszerzonej, sięgającej swym zakresem aż do roku 1975, w wydawnictwie o zasięgu ogólnokrajowym. Tu warto dodać, że programy wykładów z historii gospodarczej, obowiązujące od lat sześćdziesiątych w uczelniach ekonomicznych, kształtowane były z udziałem Zmarłego. Wypowiadał się na ten temat i przedstawiał własne opinie i koncepcje czynnikom zatwierdzającym programy zajęć w wyższych uczelniach na organizowanych w tym celu konferencjach i w propozycjach pisemnych.

Imponowała doskonała organizacja pracy Zmarłego. Obok pracy koncepcyjnej, badawczej, organizacyjno-naukowej czy redakcyjnej prowadził liczne zajęcia dydaktyczne. W Uniwersytecie Poznańskim wykładał od lat pięćdziesiątych historię gospodarczą i w ramach tzw. wykładów monograficznych rozwój gospodarczy Wielkopolski oraz — przez krótki okres — historię Polski. Jednak przede wszystkim dla licznych grup studenckich w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Akademii Ekonomicznej wykładał historię gospodarczą Polski. Zapoczątkował też, przejęty później przez Jego uczniów, wykład rozwoju gospodarczego PRL. Wydaje się jednak, że wolał bardziej kameralne spotkania ze studentami na wykładzie do wyboru z powszechnej historii XIX i XX wieku. Wykłady zawsze przygotowywał starannie, uważał bowiem, że mogą one odegrać dużą rolę w kształceniu, szczególnie przed wydaniem pierwszego własnego skryptu i podręcznika. Później odsyłał już w większym stopniu do tych pomocy naukowych. Zachęcał jednak stale studentów do samodzielnych poszukiwań i studiowania literatury historycznogospodarczej. Wymagał dobrego przygotowania się do egzaminów. Posiadał własny system egzaminowania; tak organizował przebieg egzaminów, by wykluczyć ewentualną przypadkowość w ocenie. Do roku 1962 prowadził seminaria magisterskie i doktorskie wspólnie dla studentów UAM i WSE, następnie seminaria magisterskie już tylko dla studentów AE. Były one w tej ostatniej uczelni dość liczne, chociaż studenci znali wysokie wymagania Profesora. Na seminaria doktorskie w dalszym ciągu zgłaszali się absolwenci obu uczelni, a także z innych ośrodków akademickich w kraju.

Warsztat naukowy Profesora był wysoko ceniony i szeroko znany. Pierwsze seminarium w nowym roku akademickim było zawsze poświęcone ustaleniu planu pracy na cały rok. Każde następne zajęcia seminaryjne składały się z dwóch części: w pierwszej załatwiano sprawy bieżące dotyczące aktualnych trudności w postępowaniu badawczym, w drugiej uczestnicy składali sprawozdania i referowali poszczególne części lub rozdziały swych prac. Prócz tego integralną częścią każdego seminarium była dyskusja i wskazówki metodyczne lub merytoryczne Profesora dotyczące dalszego postępowania badawczego. Uczył w ogóle metod naukowych i ich stosowania w konkretnie podejmowanych tematach, solidności i wytrwałości w pracy naukowej, zaszczeniał i rozwijał pasje badawcze, zapoznawał ze źródłami archiwalnymi. Celem spopularyzowania stosowanych metod dydaktycznych i metod pracy naukowej prowadził też otwarte posiedzenia seminaryjne.

Tematyka seminarium doktorskiego mieściła się w planie badawczym Zakładu, chociaż Profesor uwzględniał także zainteresowania uczestników. Realizowano serie badawcze, jak np. studia nad dziejami wielkopolskiej klasy robotniczej czy dzieje ruchu spółdzielczego w Wielkopolsce i na Pomorzu. Plan realizacji swego zadania badawczego posiadał także każdy uczestnik seminarium. W wyniku tak prowadzonej szkoły naukowej Profesor wypromował kilkadziesiąt doktorów i doktorów habilitowanych nauk historycznych. Wielu jego wychowanków zasiliło kadry pracowników nauki w szkołach wyższych w kraju.

Prawie wszystkie prace pisane na seminarium doktorskim i niektóre prace magisterskie ukazały się drukiem. Musiały one w pełni odpowiadać walorom naukowym. Profesor dążył do wyeliminowania z nich nawet najdrobniejszych uchybień. Uczył odpowiedzialności za słowo pisane i właściwego redagowania tekstów. Poświęcał swym uczniom wiele czasu, wiedzy i energii.

Profesor W. Rusiński był człowiekiem niezwykle, wręcz niewiarygodnie pracowitym, niewiele czasu pozostawiał sobie na życie towarzyskie i w ogóle pozazawodowe, chociaż ze swoimi uczniami i współpracownikami spotykał się chętnie. Prowadził skromny tryb życia. Pracował najchętniej w gabinecie we własnym domu. Często też można było go spotkać w bibliotekach lub archiwum.

Po przejściu na emeryturę, mimo pogarszającego się zdrowia i dłuższego pobytu w szpitalu, nie rezygnował z pracy naukowej i redakcyjnej, był bowiem we wszelkim działaniu konsekwentny i stanowczy. Kontynuował rozpoczęte badania, ukazywały się jego nowe publikacje.

W dalszym ciągu opiekował się swoimi uczniami kończącymi wcześniej rozpoczęte prace doktorskie i habilitacyjne. Prawie do ostatnich chwil swego życia utrzymywał żywe kontakty z Uczelnią.

Praca naukowo-dydaktyczna i w ogóle cała działalność Profesora budziła powszechne uznanie i szacunek. Za swe wszechstronne osiągnięcia odznaczony został Orderem Sztandaru Pracy II Klasy, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem 40-lecia PRL. Wyróżniony został także tytułem Zasłużonego Nauczyciela PRL oraz Honorowymi Odznakami za działalność dla rozwoju miasta Poznania, województwa poznańskiego i miasta Kalisza.

W pamięci swych uczniów, przyjaciół i wszystkich, którzy Go znali, Profesor Rusiński pozostanie na zawsze.

Stanisław Warkoczewski